

Aprilt u mee?

→ Over vissen en spaghetti die aan bomen groeit

1 april is een uitzonderlijke dag. Die dag kan je immers zorgeloos uithalen wat de overige 364 dagen toch net ietsje moeilijker ligt. Maar het is ook een moment om op je hoede te zijn, en zowat alles en iedereen te wantrouwen die met ongewone voorstellen op de proppen komt. Al eeuwen is 1 april in zowat heel Europa een hoogdag voor grappenmakers en foppers. De Fransen hebben het over de 'poisson d'avril', de Duitsers over 'in den April schicken' of 'Narrentag' en de Engelsen over 'All Fools' Day'. Anders dan in het verleden eisen anno 2010 vooral de 1 aprilondernemingen van de media en commerciële initiatieven het meeste zichtbaarheid op het publieke forum op. Het is echter onduidelijk waar en wanneer het ontstaan van deze populaire traditie kan gesitueerd worden. Uit de literatuur komt een waaier van (al dan niet plausibele) verklaringen tevoorschijn. We zetten ze even voor u op een rijtje.

VAN INDIA, OVER ROME NAAR DEN BRIEL

Uit de Van Dale: "april < Lat. Aprilis, etymologie onzeker, vierde maand van het jaar, syn. Grasmaand, paasmaand; (spr.) april doet wat hij wil, het weer in die maand is zeer wisselvallig; (spr.) op de eerste april stuurt men de gekken waar men wil; (uitdr.), [...] op de eerste april schikt men de zotten op den dril, op die dag worden allerlei grappen uitgehaald, vooral met verzonnen berichten en boodschappen."

Op het eerste zicht niks aan de hand. Vierde maand van het jaar, een als alle andere dus. Maar toch is er iets speciaals aan de hand: er worden allerlei grappen uitgehaald. De slachtoffers worden 'aprilgekken' genoemd, de benaming voor "iemand die op 1 april gefopt wordt" of "iemand die zich op 1 april aanstelt". 'Aprillen' bestaat zelfs als werkwoord: dat betekent dan heel toepasselijk "op 1 april beetnemen". Onderzoekers die naar de oorsprong van het 1 aprilfenomeen graven, gaan soms wel heel ver in de tijd en de geografie terug. Zo verwijst Bart Lauvrijs in zijn *Een jaar vol feesten* naar een hele schare mogelijke kanshebbers die aan de oorsprong van deze traditie zouden kunnen liggen.² In India vieren de hindoes het 'Hulfeest', of het *Holi Phagwa*, ter ere van de wedergeboorte van de zon, eind maart – begin april.³ De winter wordt door het feestgedruis verjaagd. Bovendien houdt men elkaar op die dag graag (en veel) voor het lapje, met onder meer valse boodschappen. Dat moet ook ongeveer de teneur geweest zijn bij het feest van de *Quirinalia*, ten tijde van het Antieke Rome. Midden februari werden slaven, in het kader van dat feest, er op uitgestuurd met allerlei *fake* boodschappen. Een nog andere bron stelt dat het Franse *poisson d'Avril* ontstond wanneer een prins van Lotharingen ont-

Frans, 19^e eeuwse postkaartje waarop twee vissengeliefden het glas heffen. Op de bodem van het glas valt misschien een (serieuze) betekenis te halen. Op de grens van scherts en ernst. © Huis van Alijn.

Ook hier zoekt men een grens op. Twee aangeklede vissen 'gaan' uit elkaar. In de context van 1 april is de boodschap waarschijnlijk net andersom bedoeld. Let ook op vissenmotief in de typografie van 1er Avril. © Huis van Alijn.

snapte uit zijn gevangenis in het kasteel van Nancy door ... zich als vis te verkleeden en zo de rivier die hem scheidde van de vrijheid over te zwemmen.⁴ In Nederland wordt het feest dan weer in verband gebracht met een van de sleutelmomenten van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648), meer bepaald met de verovering op 1 april 1572 van de havenstad Den Briel door de Watergeuzen.⁵ "Den eersten dach van April verloos Duc d'Alva sijnen Bril," zo luidde het spotrijmpje dat toen algauw de ronde deed, waarbij 'sijnen Bril' de dubbele betekenis draagt van zowel de stad, als de bril (of 'dwangmiddel') van de hertog van Alva. Die gelegenheid was reden tot heel wat uitzinnigheid, bovenop het al bestaande gebruik van de 'gekkendag'.

Maar een van de meest verspreide en aannemelijke hypothesen situeert de oorsprong binnen de context van de invoering van de gregoriaanse kalender, in 1582.⁶ Die nieuwe jaarkalender werd geproclameerd door paus Gregorius XIII met de bul *Inter gravissimas*. Een van de belangrijkste gevolgen hiervan was de 'verplaatsing' van het nieuwjaarsfeest. In de juliaanse kalender werd dat stevast gehouden op 1 april. Door de nieuwe regeling werd het feest vier maanden vervroegd, en voortaan gehouden op de dag waarop het in de westerse wereld nog steeds gebeurt, op 1 januari. Gebieden waar de protestanten de dienst uitmaakten, verwierpen echter de nieuwe jaarindeling. De protestanten bleven immers vasthouden aan het oude systeem, wat aanvankelijk voor heel wat verwarring, en vervolgens, hilariteit zorgde. Meer en meer stak men de draak met de 'julianen'. Ze werden bestookt met nepwensen of focpcaudeutjes ... Zo werd de gregoriaanse kalender in Engeland pas op 2 september 1752 ingevoerd. Die dag werd toen 14 september. Ook hier waren er aanhangers van de 'Old Style' en de 'New Style.' In het hele land ontstonden opstootjes, want het volk eiste de elf dagen die hun ontnomen waren, terug. Men dacht immers dat men daardoor elf dagen eerder zou sterven.

EEN RITUEEL ALS ALLE ANDERE

De diepere betekenis van 1 april sluit aan bij andere tradities en rituelen. De gangbare sociale verhoudingen tussen individuen en groepen worden door het tijdelijk losschroeven van de gebruikelijke conventies – grappen uithalen en elkaar bij de neus nemen – des te meer geconfirmeerd. De 1 aprilgrap overstijgt meestal het mechanisme van de 'gewone grap', die functioneert door een opeenvolging van informatie of ingenieuze woordspelletjes. Doorgaans is een 1 aprilgrap een *practical joke*, waarbij iets gedaan moet worden door het slachtoffer in kwestie. De aprilgek wordt uitgestuurd om iets te zoeken of te halen dat niet bestaat zoals bijvoorbeeld 'palingpootjes', 'muggenvet', 'abernikskes' of 'droog zaad'. Een klassieker is dat kinderen met de koffiemolen des huizes naar de molenaar gestuurd werden om de 'maalstenen' van hun koffiemolen te laten slijpen of om te vragen naar een 'steenschaar'...

Men heeft het in Vlaanderen dan ook heel toepasselijk over 'verzenderkensdag'. Dat maakt dat er gelijkenissen zijn met grappen die hun beslag krijgen tijdens overgangsriten, zoals bij jonggehuwden, nieuwkomers in een buurt of een beroep. Zij worden weleens bij de neus genomen, met een al dan niet fictieve boodschap. 1 april is dan zowel de uitroep die volgt bij het begrijpen (of etaleren) van het bedrog, de aanduiding van de traditie als de datum zelf.

Vandaag hebben de media het voortouw genomen in het bedenken en verspreiden van aprilvissen en wordt de traditie daarnaast vooral in besloten kring, ver weg van het publieke forum beleefd.⁷ 1 aprilgrappen zijn sinds de jaren 1970 stevast voorpagina-nieuws op 2 april. Opvallend is dat de grappen steeds ingenieuzer en professioneler, en zelfs commercieel geëxploiteerd worden. Internetbedrijfjes zoals *April's Fools Day* bieden hun producten en diensten aan om vrienden, kennissen en collega's in het ootje te nemen.⁸

DE SCHERF VAN KONTICH EN ANDERE FRATSEN

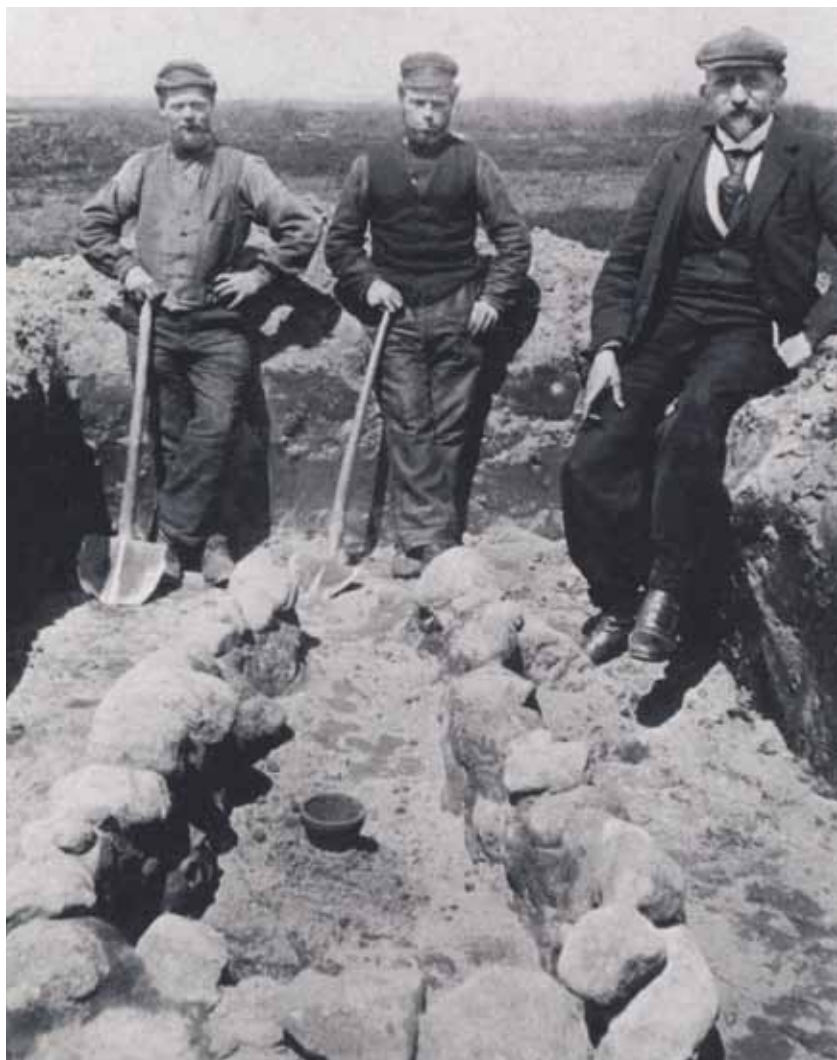
In 1968 gebeurde er tijdens de archeologische opgravingen in Kontich iets heel bijzonders.⁹ Op de Romeinse vicus te Kontich-Kazerne stootte opgravingsleider Felix Lauwers plots op een stuk beschreven potscherf, een *ostrakon* in het archeologisch jargon. Verwondering en vreugde alom. Op de scherf stond namelijk in Griekse letters ΣΑΡΑΠΙΣ gekrast: Sarapi, de naam van een Egyptische godheid. Een uniek stuk, zo dacht men. In de Nederlanden was nog nooit een dergelijke scherf met een referentie aan een Egyptische godheid gevonden. Dit unieke stuk

De beroemde scherf van Kontich: van mysterieus topstuk tot onvervalste fake. © Chris Claes

wekte meteen grote verwondering. Niet enkel nationaal, maar zelfs over de landsgrenzen heen.

Maar tegelijkertijd borrelden ook heel wat vragen op. Hoe kwam die scherf in Kontich terecht? Was er in Kontich een ver-

*De gebroeders Arends waren betrokken bij de vervalsing van het Odoorner baksel. Ze vervalsten stenen bijlen, aardewerken potjes en beeldjes. Hun vervalsingen werden aangekocht door diverse musea. Foto rond 1899, in: L. VERHART, *List & bedrog. Vervalsingen in de Nederlandse archeologie*, Utrecht, Stichting Matrijs, 1995.*

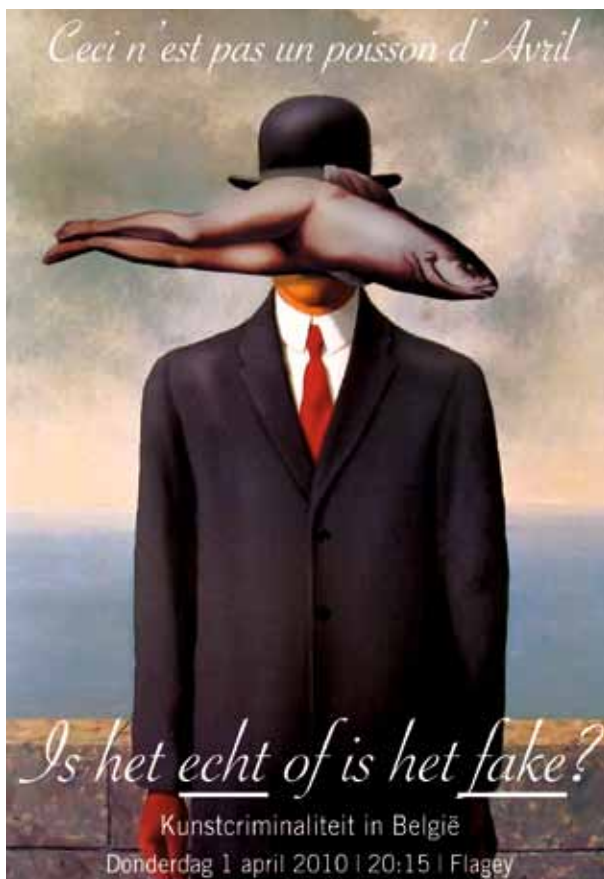
ering van de Egyptische godheid Sarapis? Hoe verspreid was die verering? Sprak de Romeinse legerleiding Grieks in plaats van Latijn? Aanvankelijk werd er niet getwijfeld aan de echtheid van dit unieke stuk, en werd het zelfs een van de pronkstukken van het Museum voor Heem- en Oudheidkunde in Kontich. In zoverre zelfs dat het kleinood werd getoond op de grote tentoonstelling 'Keizers aan de Nijl' in het Gallo-Romeins Museum in Tongeren. Die eerste vertoning op de eerste rij van het (inter)nationale, serieuze archeologieforum luidde ook meteen het einde in van dit topstuk. De lettertjes op de scherf leidden naar verder onderzoek en al vrij snel kwam het bedrog aan het licht. De scherf was een grap.

Wie was de snoodaard? Wat waren zijn motieven? Op 25 april 2010, op Erfgoeddag dus, reconstrueert het Museum voor Heem- en Oudheidkunde in Kontich de ware toedracht. De beroemde scherf kan ook daar bewonderd worden, tot vermaak van de toeschouwers en tot lering van al te ijverige archeologen.¹⁰ De vondst in Kontich vertoont heel wat parallellen met andere, soortgelijke casussen uit de archeologie. Zo dook er in 1899 een heel 'theeservies' op in Odoorn, in de Nederlandse provincie Drenthe. Steeds grotere aantallen werden gevonden en aan gretige kopers aangeboden. Een van de (argeloze) beschrijvingen luidde: "Een grooter of kleiner getal van deze werd steeds bij elkaar gevonden en draagt dan ook dezelfde beschildering, t.w. figuurtjes, zelfs boompjes, er met de hand ingegrift. Eenige laten zich gevoeglijk tot een volledig servies vereenigen, met trekpot, komfoor, suikerpot, twee kopjes en een kwispedor."¹¹

In datzelfde jaar nog kwam directeur Pleyte van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden tot de conclusie dat het 'theeservies' vals was. Op andere plekken bleef men echter geloven in de authenticiteit van de 'vondsten'. In 1902 erkende een van de betrokkenen, Johannes Rudolf Arends, dat hij met twee anderen de voorwerpen had vervalst. De modellen waren onwetend geleverd door C. van Genderen Stort, lid van de Commissie van Bestuur van het Drents Museum, die de vervalsters tekeningen van allerlei archeologische vondsten had laten zien. Begin 1916 werd een groot deel van de 'Odoornen baksels' vernietigd. Het motief van de vervalsters? Geldelijk gewin, zo bleek uit hun verklaringen.

De geschiedenis bukt van dit soort *fake* operaties, al dan niet in de archeologie. De *Pitldown Man* of de massale vondsten in Glazol, Frankrijk,¹² deze vervalsingen tonen stuk voor stuk een 'negatief' van de stand van de wetenschappelijke kennis op het moment van het bedrog. Ze kunnen een beeld geven van de tijd en iets vertellen over de makers: wat hen dreef, hoe ze het deden en waarom ze tegen de lamp liepen. De meeste *fake* archeologische vondsten passen in deze drie 'categorieën': het opzettelijk namaken van oudheidkundige voorwerpen; het in de grond stoppen van authentieke voorwerpen die ergens anders vandaan komen en, ten slotte, wat ons terugbrengt naar 1 april en

de scherf van Kontich: uit de hand gelopen (studenten)grap- pen. Soms zijn deze 'fakes' zeer eenvoudig te ontmaskeren, maar soms ook zeer moeilijk, wanneer er bijvoorbeeld geen vergelijkend materiaal bestaat, of als er over de context waarin de vondsten op zijn gedoken weinig tot niets gekend is.

© deBuren

Ook op 1 april: een voorproefje van Erfgoeddag. Dan kruisen misdaadauteur en meestersvervalser Stan Lauryssens en hoofdinspecteur bij de Federale Gerechtelijke Politie Axel Poels de degenen in een gesprek over kunstcriminaliteit, 'artnapping' en andere vormen van oplichterij. Gastheer Sven Speybrouck onderscheidt waarheid van leugen.

Plaats: Flagey. De avond wordt georganiseerd door de Buren, de Erfgoedcel Brussel en de Coördinatiecel Erfgoeddag.

Alle info: www.erfgoeddag.be

1 APRIL: DE ONONTKOOMBARE SELECTIE!

1957 – De BBC toonde in prime time beelden van het 'Spaghetti-oogstfeest' in Zwitserland, waar spaghetti – dankzij het milde klimaat – aan de bomen groeit. In de jaren 1950 was pasta nog een exotische delicatessen in het Verenigd Koninkrijk, die de meeste mensen kenden als kant-en-klare maaltijd uit een blikje. Honderden kijkers belden 's anderendaags naar de BBC om meer uitleg.

Spaghetti-oogstfeest in Zwitserland. Een van de eerste, grote 1 aprilmediafratsen.

www.youtube.com/watch?v=27ugSKW4-QQ

1962 – Op het strand nabij Zandvoort was een beeld van Paaseiland aangespoeld, zo meldde de NCRV. De 'Scandinavische expert' Edo van Tetterode bevestigt de authenticiteit van het beeld. Van Tetterode richtte later het 1 aprilgenootschap op, dat tot zijn dood in 1996 de bronzen 'Loeres' uitreikte, voor de beste 1 aprilgrap van het jaar.

1969 – Het Nederlandse Journaal meldde dat op 1 april een grote landelijke actie zou worden gehouden om 'zwartkijkers' op te sporen, mensen die hun kijk- en luistergeld niet hadden betaald. Controleurs zouden met een scanner door de straten rijden om overtreders te betrappen. "Of daar niets tegen te doen zou zijn", vroeg een journalist. "Nee," was het antwoord van een controleur, "alhoewel... als je je televisietoestel in aluminiumfolie zou wikkelen, kon de voorbijrijdende controledienst met hun scanner niets uirichten." De volgende dag was al de aluminiumfolie in de winkels binnen enkele uren uitverkocht.

1993 – Groot nieuws in het Nederlandse Jeugdjournaal van 1 april: in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden was het hart van een mummie aan het kloppen gegaan! De belangstelling was enorm toen de kist waar de mummie in zou zitten, geopend werd. In de kist lag echter alleen maar een papiertje, waarop stond: “1 april!”

2003 – Een reclamebureau lanceerde een unicum: de reclamekoe, mogelijk gemaakt door resultaten van wetenschappelijk onderzoek. Het was DNA-onderzoekers gelukt om het gen dat het vlekkenpatroon bij koeien bepaalt te isoleren. Hiermee hadden ze de sleutel in handen om het patroon te manipuleren. Het bureau zou deze mogelijkheid als eerste aangrijpen om koeien te voorzien van zwart-witte of roodbonte reclameteksten en illustraties. Dit nieuwsfeit kreeg de slogan ‘Melkkoe wordt merkkoe’. De pers kwam massaal opdraven voor serieuze verslaggeving, waardoor de stunt echt werd opgepikt...

Meer info over Erfgoeddag 2010 | FAKE?: www.erfgoeddag.be. Blader eens doorheen de interessante gratis programmabrochure, die u kunt vinden in de openbare bibliotheek, de Lijnwinkels of bestellen op het gratis nummer 1700. U kunt ze ook meenemen bij alle organisaties die deelnemen aan Erfgoeddag.

- 1 Roel Daenen is historicus en studeerde Culturele Studies (K.U.Leuven). Hij coördineert Erfgoeddag bij FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw.
- 2 B. LAUVRIJS, *Een jaar vol feesten. Oorsprong, geschiedenis en gebruiken van de belangrijkste jaarfeesten*, Antwerpen – Rijswijk, Standaard Uitgeverij – Elmar, 2004, pp. 111-121.
- 3 P. VAN SCHAİK (red.), *En dat vieren wij! Feesten en vieringen van kinderen in kleurrijk Nederland*, Amsterdam, PlanPlan – Nederlands Centrum voor Volkscultuur, 2004, p. 114.
Zie ook: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Holi-Phagwa>
- 4 B. LAUVRIJS, *Een jaar vol feesten*, p.114. In Franstalige delen van de wereld, wordt de aprilvis ook nog eens opgevoerd als een onderdeel van het gebeuren. Het is de kunst om ongemerkt een (papieren) vis aan iemands rug te bevestigen.
Zie: http://fr.wikipedia.org/wiki/Poisson_d%27avril
- 5 Zie: www.dbnl.org/tekst/stoeoo2nedeo1_01/stoeoo2nedeo1_01_01o8.php
J. DE JAEGER, *Rituelen. Nieuwe en oude gebruiken in Nederland*, Utrecht, Het Spectrum, 1981, p. 192.
- 6 Zie: www.meertens.knaw.nl/meertensnet/wdb.php?sel=79960
- 7 Zie: <http://gva.typepad.com/webredactie/2007/04/verzenderkensda.html>
- 8 Zie: www.thefoolsday.com
- 9 Zie ook: <http://erfgoeddag.faronet.be/nieuws/van-topstuk-naar-ordinaire-scherf>
- 10 Zie de website van Museum voor Heem- en Oudheidkunde van Kontich: <http://users.telenet.be/guido.theys>
Met dank aan Paul Catteeuw voor zijn blogbericht op Erfgoeddag.be, waarop dit tekstfragment is gebaseerd.
- 11 Geciteerd in: L. VERHART, *List & bedrog. Vervalsingen in de Nederlandse archeologie*, Utrecht, Stichting Matrij, 1995, p. 17.
- 12 Beide zijn uitgebreid beschreven in: M. MAGNUSSON, *Fakers, Forgers & Phoneyes. Famous scams and scamps*, Edinburgh – London, Mainstream Publishing, 2006, pp. 115 – 160. Dit boek leest als een bloemlezing van de internationaal meest beruchte zaken die onder ‘fake’ kunnen verstaan worden. Wie nog niet helemaal thuis is in de ‘klassiekers’ van zwendelaars, leugenaars, bedriegers op zowel archeologisch, literair en kunsthistorisch vlak, is met dit vlot leesbare boek uren zoet. Zie ook: <http://erfgoeddag.faronet.be/nieuws/een-bloemlezing-van-fake-door-de-tijden-heen>
- 13 Voor nog meer sterke staaltjes, zie: http://nl.wikipedia.org/wiki/1_aprilgrap en www.beleven.org/feesten/1_april
- 14 Herbekijk de reportage op Youtube: www.youtube.com/watch?v=27ugSKW4-QQ